

JANUSZ KIRENKO

RADZENIE SOBIE W SYTUACJACH TRUDNYCH
A PREFERENCJE WARTOŚCI OSÓB BEZROBOTNYCH
Z PROBLEMEM UZALEŻNIENIA

DEVELOPING DIFFERENT SITUATIONS AND THE PREFERENCES OF THE VALUES
OF UNEMPLOYED PEOPLE WITH THE PROBLEM OF ADDICTION

Abstract. 244 people were examined, including 173 unemployed and 71 professionally active people. The unemployed group consisted of 53 women (35.3%) and 120 men (64.7%), while in the working group there were 24 women (33.8%) and 47 men (66.2%). Most of the unemployed surveyed, 154 (89.0%), did not have the right to benefit, the remaining 19 people (11.0%) had the right to various forms of support. The age of the unemployed ranged from 21 to 63 years, with an average of 36.8 years, while those employed, from 20 to 54 years, with an average of 32.7 years. Both in the one and in the second group prevailed people with secondary education, including post-secondary or post-secondary education as well as basic vocational education over people with higher and primary education. Among the unemployed, 58 people were addicted to alcohol, 54 people from nicotine and 61 people from the Internet. The research material was collected using the diagnostic survey method, which included the following research tools: COPE Questionnaire (C.S. Carver, M.F. Scheier, J.K. Weintraub), the Valuation Questionnaire (PVQ-R2 – S. Schwartz), the “Alcohol Attitude Investigation Survey,” Nicotine Fagerström Questionnaire of Tolerance, Questionnaire on Internet Use Problems (PUI – K. Young) and questionnaire. A specific structure of compounds of selected variables was obtained: explained coping in difficult situations, explaining the preferences of values and the intermediary type of addiction. Those that have a strong support in empiricism have been emphasized. The applied multiple regression enabled the adoption of relatively precise characteristics of the compounds obtained claiming the status of autonomous conclusions.

Key words: unemployment; coping with difficult situations; values; addiction to alcohol; nicotine and the Internet.

WPROWADZENIE

Coraz liczniejsze badania nad negatywnym oddziaływaniem zjawiska bezrobocia na człowieka doświadczonego tym stanem są szczególnym obszarem teoretycznych rozważań i empirycznych analiz nad psychospołecznymi i edukacyjnymi aspektami ich radzenia sobie z problemami, z którymi przyszło im się mierzyć. Utrata pracy, możliwości zarobkowania i realizowania siebie, jako źródła zaspokajania podstawowych potrzeb człowieka i jego najbliższych, nieodzownie prowadzi do pojawienia się sytuacji kryzysowej i kolejnych jej towarzyszących, zmuszającej w mniejszym lub większym stopniu do uruchomienia dostępnych dyspozycji podmiotowych i społecznych celem zminimalizowania negatywnych konsekwencji bezrobocia, zarówno z perspektywy indywidualnej, jak i społecznej, oraz rekonstrukcji stanu do życia w nowych warunkach¹.

Najogólniej bezrobocie to stan bezczynności zawodowej osób w wieku produkcyjnym, które są zdolne i gotowe do podjęcia pracy, ale pomimo podjętych starań nie znajdują zatrudnienia. Pojęcie to zawiera zatem dwa istotne elementy: obiektywny, jako zdolność do pracy i subiektywny, czyli gotowość do jej wykonywania. Pomimo że nie precyzuje się treści tych składowych, to uznaje, iż osoba obiektywnie zdolna do wykonywania pracy posiada cechy fizyczne, psychiczne i charakterologiczne odpowiadające właściwościom jednostek zatrudnionych i osiągalne w danym czasie. Natomiast subiektywna gotowość do pracy oznacza chęć podjęcia odpowiedniej pracy w pełnym wymiarze czasu.

Bezrobocie jest zjawiskiem naturalnym w gospodarce wolnorynkowej. Jeśli zakres jego mieści się w granicach od 3 do 5% ogółu ludności aktywnej zawodowo, to wskazuje jedynie na występowanie stanu równowagi na rynku pracy. Komplikacje pojawiają się w momencie, gdy ta wysokość stopy zostaje przekroczona, co zaczyna być postrzegane jako problem nie tylko jednostkowy, ale również społeczny, przybierając różne jego formy.

Indywidualne koszty bezrobocia wiążą się najczęściej z utratą poziomu dobrobytu osoby pozbawionej pracy, wpływając tym samym na jej sferę psychiki, co objawia się obniżeniem nastroju, rezygnacją, pesymizmem oraz apatią. Bezrobotni doświadczają kłopotów z koncentracją uwagi, występuje

---

¹ J. KIRENKO, M. BOCZKOWSKA, *Bezrobocie, zachowania zdrowotne, uwarunkowania*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017; J. KIRENKO, M. DUDA, *Bezrobocie, jakość życia, uwarunkowania*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2018.

u nich gorsza orientacja w rzeczywistości. Mogą się pojawić problemy w analizie własnej sytuacji i możliwości jej zmiany.²

Według H. Kubickiej³, bezrobocie w wymiarze jednostkowym to sytuacja wielorakiej deprywacji i zagrożenia, zwłaszcza zmiana tożsamości społecznej jednostki, poczucie krzywdy, niepewność co do przyszłości, wzrastająca konfliktowość, podatność na uzależnienia, obniżenie poziomu życia, konieczność modyfikacji stylu życia. Sytuacja bezrobocia powoduje także ograniczenie swobody działania, zmianę struktury czasu i relacji społecznych, pogorszenie stanu zdrowia, złe samopoczucie, pesymizm, odczuwanie izolacji, możliwość podatności na demagogiczną propagandę, poczucie bezsilności, rozdrażnienie.

Ujemne skutki dla stanu psychicznego i relacji społecznych ulegają pogłębieniu w miarę przedłużania się czasu pozostawania bez pracy. W licznych badaniach wykazywano także negatywny wpływ napięcia, stresów i problemów rodzinnych wywołanych bezrobociem na kondycję duchową i fizyczną. Obniżają się zdolności intelektualne, zanikają potrzeby, zaś w skrajnym przypadku może dojść do pogorszenia zdrowia psychicznego i fizycznego.

Wejście w rolę bezrobotnego stanowi dla wielu ludzi początek długotrwałej sytuacji doświadczania braku kontroli nad swoim życiem. R.R. Dahrendorf⁴ stwierdza, że bycie bezrobotnym niszczy szacunek człowieka do samego siebie, burzy rutynę jego życia codziennego, zmusza go do przyjęcia zupełnie innego spojrzenia na całe życie. Człowiek bez pracy traci motywację do wysiłku, także nawet podstawowego wysiłku fizycznego, przez co traci podstawową kondycję fizyczną. Osoby bezrobotne najczęściej preferują siedzący tryb życia⁵.

---

² J. KIRENKO, E. SARZYŃSKA, *Bezrobocie. Niepełnosprawność. Potrzeby*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010, s. 11; E. KWIATKOWSKI, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Warszawa 2002, s. 88; J. PILCH, *Bezrobocie – nowa kwestia społeczna*, w: I. LEPALCZYK, T. PILCH (red.), *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, Warszawa 2005, s. 374; K. KMIECIK-BARAN, *Bezrobocie czynnikiem marginalizacji i ubóstwa*, Gdańsk 2009, s. 27-28.

³ H. KUBICKA, *Brak pracy – przykład zagrożenia rozwoju społeczno-kulturowego i praktyka społeczna*, w: E. MARYNOWICZ-HETKA, *Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki*, t. I, Warszawa 2006, s. 331.

⁴ M. CZECHOWSKA-BIELUGA, A. KANIOS, E. SARZYŃSKA, *Profile kompetencji społecznych osób pracujących i bezrobotnych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009, s. 51

⁵ J. TRZEBIATOWSKI, *Jakość życia w perspektywie nauk społecznych i medycznych – systematyzacja ujęć definicyjnych*, „Hygeia Public Health” 2011, 46 (1): 25-31.

Badania M. Gromadeckiej-Sutkiewicz i in.⁶ dowiodły, że jednym ze skutków bezrobocia i jednocześnie sposobów radzenia sobie z nim mogą być zachowania antyzdrowotne. Istotne znaczenie dla prowadzenia zdrowego stylu życia ma unikanie używek. Spośród najczęściej stosowanych i dlatego najbardziej niebezpiecznych trucizn dla organizmu człowieka wymienić należy przede wszystkim alkohol i nikotynę, które zaburzają pracę niemal wszystkich narządów i są przyczyną wielu chorób. Prowadzą też do uzależnienia i związanych z nim dalszych negatywnych konsekwencji o charakterze emocjonalnym i społecznym⁷.

Uzależnienie, zwłaszcza o charakterze fizjologicznym i psychicznym, rozumiane jest jako silna zależność organizmu od wykonywania określonej czynności lub przyjmowania substancji. Obejmuje zatem wiele aspektów przymusowych czynności i działań, zażywania określonych substancji i środków, negatywnie wpływających na codzienne życie człowieka, jego zdrowie i relacje z innymi ludźmi. Człowiek potrafi uzależnić się niemal od wszystkiego: od określonych osób, rzeczy, sytuacji czy substancji chemicznych; od telewizji, Internetu, komputera, muzyki czy sportu, popędów, jedzenia i emocji⁸. Tutaj problem uzależnienia sprowadzony został do nadużywania alkoholu, stosowania nikotyny oraz nadużywania Internetu.

Przyczynami inicjacji alkoholowej są już nie tylko zaciekawienie, słabość, inklinacje i presja społeczna, czy predyspozycja genetyczna, ale w coraz większym stopniu stresy dnia codziennego, problemy i kryzysy życiowe. Zapotrzebowanie na substancję niwelującą permanentne obciążenia emocjonalne prowadzi najpierw do odreagowania, poprawy samopoczucia, ukojenia i odzyskania spokoju. Im bardziej jednak atrakcyjny staje się alkohol, pomimo jego krótkotrwałej efektywności, tym silniej uzależnia. Osoby bezrobotne, poszukując możliwości zaradczych, nierzadko sięgają po niego. Początkowo spożywanie alkoholu pomaga, z czasem jednak doprowadza do drastycznego spadku poziomu psychospołecznego funkcjonowania, a w skrajnych przypadkach do degradacji psychofizycznej i społecznej, uniemożliwiając tym samym wyjście z bezrobocia, znalezienie pracy i utrzymanie się w niej⁹.

Nikotynizm, czyli uzależnienie od tytoniu, może mieć postać farmakogenną lub psychogenną, najczęściej jednak łączną. Nikotyna oddziałuje na

⁶ M. GROMADECKA-SUTKIEWICZ, J. KŁOS, R. ADAMEK, M. ZYSNARSKA, I. KARY, *Palenie papierosów i picie alkoholu wśród bezrobotnych*, „Przegląd Lekarski” 2012, 69(10): 973-7.

⁷ D. PONCZEK, I. OLSZOWY, *Styl życia młodzieży i jego wpływ na zdrowie*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2012, 93(2): 260-268.

⁸ M. DZIEWIECKI, *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2000.

⁹ J. KIRENKO, M. BOCZKOWSKA, *Bezrobocie, zachowania*.

ośrodek nagradzania w mózgu poprzez podniesienie poziomu glukozy we krwi. Każdy zatem spadek glukozy u osoby palącej redukowany jest kolejnym papierosem. Długotrwałe palenie prowadzi do uzależnienia fizycznego, psychicznego i społecznego. Uzależnienie fizyczne ma wymiar przemiany fizjologicznej organizmu, psychiczne zaś polega na regularnym sięganiu po papierosa i zwalczaniu naturalnej bariery odpornościowej na zawarte w nim związki chemiczne, natomiast uzależnienie społeczne pojawia się poprzez naśladowanie. Palenie tytoniu zmniejsza zatem poziom stresu i pesymistycznego myślenia o niepowodzeniach w poszukiwaniu zatrudnienia u osoby bezrobotnej. Poprawia samopoczucie, czyniąc wrażenie panowania nad sytuacją¹⁰.

Uzależnienie zaś od Internetu jest również problemem społecznym, porównywalnym z powyżej zarysowanymi zjawiskami. Według K. Goldberga¹¹, to „sposób korzystania z Internetu prowadzący do wyraźnych zaburzeń zachowania”, co wiąże się z wieloma negatywnymi konsekwencjami fizycznymi i psychicznymi. Gdy kontakt z tym środkiem społecznego przekazu prowadzi do zaburzeń zachowania, wówczas należy mówić o uzależnieniu. Do głównych objawów uzależnienia od Internetu zalicza się przede wszystkim coraz niższy poziom satysfakcji wynikającej z korzystania z Internetu przez jednakową ilość czasu, co przyczynia się do coraz dłuższego przebywania w sieci oraz tzw. zespół abstynencyjny, pojawiający się już po kilku dniach od zaprzestania korzystania z sieci.¹²

Skala psychospołecznych problemów osób bezrobotnych, ich powiązania z innymi zjawiskami społecznymi jest wystarczającym powodem zainteresowania się nimi, przynajmniej w ich cząstkowych wymiarach, takich chociażby jak radzenie sobie w sytuacjach trudnych, czy system lub preferencje wartości.

Bezrobocie wiąże się z obniżoną odpornością na stres, a co za tym idzie z problemami radzenia sobie w takich sytuacjach. Całość bowiem aktywności, podejmowanej przez człowieka w sytuacji stresowej, zwana jest procesem radzenia sobie¹³, a on sam rozpatrywany jest jako strategia i styl. R. La-

¹⁰ Tamże.

¹¹ A. WOLPIUK-OCHOCIŃSKA, *Uzależnienie od Internetu – przybliżenie zjawiska*, w: P. FRANCUZ, W. OTRĘBSKI (red.), *Studia z psychologii w KUL*, t. 13, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 99-119.

¹² A. JAKUBIK, *Zespół uzależnienia od Internetu*, „Studia Psychologica UKSW” 2002, 3: 133-142; J. WOLIŃSKA, *Komputer (gry, Internet) – konieczność, pasja, zagrożenie, uzależnienie*, w: G. KWIATKOWSKA (red.), *Wybrane zagadnienia psychologii współczesnej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2004, s. 185-196.

¹³ M. KIEDROWSKA, *Radzenie sobie ze stresem społecznie nieprzystosowanych uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016.

zarus¹⁴ zdefiniował radzenie sobie jako „poznawcze i behawioralne wysiłki podmiotu, mające na celu sprostanie specyficznym zewnętrznym lub/i wewnętrznym wymaganiom, które są przez niego oceniane jako sprawdzające lub przekraczające zasoby osobiste”. W teorii R. Lazarusa i S. Folkman¹⁵ wyróżnia się dwie funkcje radzenia sobie: instrumentalną (zorientowaną na problem) oraz samoregulacji emocji. „Bezrobocie jest przykładem sytuacji, w której człowiek zmuszony jest podejmować różnorakie formy zachowania zaradcze, począwszy od obejmujących zmiany zachodzące w sferze poznawczej i emocjonalnej, a skończywszy na działaniu w celu przywrócenia równowagi utraconej wskutek zaistniałych zmian, wynikających z utraty/braku pracy”¹⁶. Efektywne poradzenie sobie z sytuacją trudną może stać się motorem do działań, istotnym źródłem motywacji, czynnikiem stymulującym do rozwoju¹⁷, aczkolwiek „sposobem radzenia sobie z bezrobociem może być przystosowanie się do niego i związana z tym niechęć do szukania pracy”¹⁸. Badania A. Chudzikiej¹⁹ pokazały, że najczęstszą formą radzenia sobie ze stresem wśród osób bezrobotnych było poszukiwanie wsparcia emocjonalnego (wsparcia społecznego). Natomiast w kontekście powrotu na rynek pracy warto przytoczyć badania dotyczące proaktywnego radzenia sobie ze stresem, które wykazały jego istotną rolę w poszukiwaniu pracy i adaptacji do nowego miejsca pracy osób bezrobotnych²⁰.

Bardzo ważną rolę w radzeniu sobie z sytuacją bezrobocia odgrywają wartości. „Nikt nie musi widzieć wartości. Nikt nie musi uznawać ich aż do końca. Im wyższa wartość, tym większa swoboda jej uznawania. Wartość zdaje się mówić do mnie: jeśli chcesz, możesz mnie wybrać. [...] Cały urok świata wartości bierze się zapewne stąd, że nic z tego świata nie narzuca się nam przemocą. Niemniej dzięki wartościom czujemy się niewyraźnie, że jeśli tego świata nie uznajemy możemy ulec jakiejś przemocy. Dlatego wartości są wiecznym źródłem fascynacji dla ludzkiego życia i myślenia”²¹. Skoro zatem każdy może mieć swój własny system wartości, to trudno o jed-

¹⁴ S. BYRA, M. PARCHOMIUK, *Osobowościowe i społeczne uwarunkowania radzenia sobie ze stresem przez studentów pierwszego roku*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009, s. 36.

¹⁵ I. HESZEN, *Psychologia stresu*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2013, s. 33.

¹⁶ A. CHUDZICKA, *Radzenie sobie z brakiem pracy jako funkcja poczucia zagrożenia*, w: *Bezrobocie jako wyzwanie*, w: Z. RATAJCZAK (red.), *Psychologia* t. VI, Katowice, 2004, s. 81.

¹⁷ N. OGIŃSKA-BULIK, Z. JUCZYŃSKI, *Osobowość – stres a zdrowie*, Difin, Warszawa 2008.

¹⁸ E. KOWALCZYK, *Człowiek wobec bezrobocia*, „Przegląd Organizacji” 2008, 4: 24.

¹⁹ A. CHUDZICKA, *Radzenie sobie z brakiem pracy jako funkcja poczucia zagrożenia*, s. 81.

²⁰ K. ŚLEBARSKA, *Droga do pracy. Proaktywne radzenie sobie a poszukiwanie zatrudnienia i adaptacja do nowego miejsca pracy*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2017.

²¹ J. TISCHNER, *Myślenie według wartości*, Kraków 1993, s. 511.

noznaczną definicję pojęcia, ponieważ tyle, ile jest poglądów, tyle sposobów rozumienia jego znaczenia. Z. Wiatrowski²² podaje, że „wartości wyrażają to, co być powinno i czego pragniemy, wpisują w rzeczywistość sens ostateczny, ukazują to, co naprawdę istotne i do czego warto dążyć. Są filarami, na których opiera się życie społeczne, osobiste i wspólnotowe. Podstawowe zachowania ludzkie są przez nie motywowane i regulowane. Stanowią podstawowy element ludzkich postaw i przyjętego stanowiska”. Najogólniej zatem – według W. Krajewskiego²³ – „wartość utożsamia się z wszystkim, co dla człowieka cenne, godne pożądania i wyboru, co stanowi cel ludzkich pragnień i dążeń oraz co nadaje cel i sens ludzkiemu życiu”. To również „istniejący byt, własność rzeczy, zjawisk i przedmiotów, niezależnie od osoby oceniającej, który przejawia strukturę hierarchiczną”, w tym „rzecz, zjawisko lub przedmiot, który własność tę posiada²⁴. Są one „autonomiczne i zewnętrzne w stosunku do wyrażanych o nich ocen. Przysługuje im charakter absolutny i powszechnie ważny”²⁵.

Praca jest wartością wysoko usytuowaną w hierarchii człowieka. Będąc powiązana z dobrostanem jest wartością samą w sobie²⁶, którą S. Brzozowski²⁷ traktuje jako powołanie i sens życia, jako wartość moralną, samoistną, niezależną od takiej czy innej struktury społeczeństwa. W badaniach R. Derbisa²⁸ znajdowała się ona na drugim miejscu po rodzinie, przed pieniędzmi. Utrata jej jest szczególnym doświadczeniem krytycznym w życiu człowieka, szczególnie gdy nie jest związana z rozwojem i realizacją siebie, a bardziej ukierunkowana na korzyści finansowe. Badania J. Kirenki i M. Dudy²⁹ oraz J. Kirenki i M. Boczkowskiej³⁰ ujawniły istotne różnice w zakresie badanych wartości między osobami pracującymi i bezrobotnymi. Bezrobotni wyżej cenią prestiż społeczny, silną pozycję i dobrobyt oraz religijność i tradycję,

²² M. NOWAK, *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999, s. 393.

²³ J. KIRENKO, A. WIATROWSKA, *Otyłość, przystosowanie i uwarunkowania*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 212.

²⁴ M. ŁOBOCKI, *W trosce o wychowanie w szkole*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007, s. 61.

²⁵ Tamże, s. 61.

²⁶ E. KASPRZAK, *Sukces i porażka bezrobotnych na rynku pracy*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2006, s. 70.

²⁷ S. BRZOZOWSKI, *Psychologia i zagadnienie wartości (eBook)*, Wydawca imprint, 2010.

²⁸ R. DERBISA, *Doświadczenia codzienności. Poczucie jakości życia, swoboda działania, odpowiedzialność, wartości osób bezrobotnych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 2000, s. 218.

²⁹ J. KIRENKO, M. DUDA, *Bezrobocie, jakość życia*.

³⁰ J. KIRENKO, M. BOCZKOWSKA, *Bezrobocie, zachowania*.

niżej natomiast wartości związane z własnymi przymiotami, jak ambitny czy zdolny, co w tym ostatnim przypadku zapewne związane jest nie z ich niskimi kompetencjami i aktywnością zawodową, chociaż w określonym zakresie też, ale bardziej z sytuacją na rynku pracy. Potwierdziły to wyniki badań A. Zalewskiej i R. Jarosa³¹, wskazujące na związek niższych wartości aspiracji i osiągnięć wśród osób bezrobotnych z ich sytuacją na rynku pracy. Wciąż zatem ważne jest diagnozowanie u osób bezrobotnych preferowanych przez nie wartości.

Spośród licznych teorii i koncepcji wartości, wskazane tutaj ujęcie S.H. Schwartz'a³², ze względu na charakter prowadzonych w niniejszej publikacji badań, opiera się na założeniu, iż struktura ludzkich wartości jest w kształcie uniwersalnego, motywacyjnego, kołowego kontinuum, a same wartości są pojęciami lub przekonaniem, które dotyczą pożądanego celu, opisujących ostateczne stany rzeczy lub zachowania, przekraczające konkretne sytuacje oraz kierujące selekcją i oceną zachowań i zdarzeń, ponieważ są uporządkowane według stopnia ważności. Wartości są tutaj pewnym konstruktem, który może tłumaczyć ludzkie zachowanie jako „poznawcza reprezentacja (zwykle przekonanie) motywacyjnego, godnego pożądanego, ponadsytuacyjnego celu³³, ale tylko wtedy, gdy pod uwagę bierze się cały ich system, a nie pojedyncze preferencje.

Istnieją konkretne zasady strukturalizujące wartości w tym ujęciu. Pierwsza z nich to zasada interesów, które mogą być grupowe, indywidualne lub wspólne (mieszane). Opisane przez S.H. Schwartz'a kategorie wartości: kierowanie sobą (*self-direction*), stymulacja (*stimulation*), hedonizm (*hedonism*), osiągnięcia (*achievement*), władza (*Power*), bezpieczeństwo (*security*), przystosowanie (*conformity*), tradycja (*tradition*), życzliwość (*benevolence*) i uniwersalizm, tworzą strukturę uporządkowaną według relacji podobieństwa–niepodobieństwa oraz zgodności–konfliktu interesów. Drugi podział klasyfikuje wartości zgodnie z zasadą konfliktów i zgodności. Dziesięć kategorii wartości można zatem przedstawić w dwuwymiarowej przestrzeni, gdzie bieguny odpowiadające tym wymiarom określamy jako: 1) przekraczanie ja – umacnianie ja; 2) otwartość na zmiany – zachowawczość³⁴.

³¹ A. ZALEWSKA, R. JAROS, *Jakość życia w zależności od sytuacji na rynku pracy*, Wydawnictwo Piątek Trzynastego 2008.

³² J. CIECIUCH, *Kształtowanie się systemu wartości od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*, Wydawnictwo Liberi Libri, Stare Kościeliska 2013.

³³ Tamże, s. 23.

³⁴ P. BRZOZOWSKI, *Wzorcowa hierarchia wartości. Polska, europejska czy uniwersalna? Psychologiczne badania empiryczne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007.

O ile były prowadzone badania nad sytuacją osób bezrobotnych w różnych kontekstach socjologicznych, psychologicznych czy ekonomicznych, których szczegółowe wykazy znajdują się w monografiach J. Kirenki i M. Boczkowskiej³⁵ oraz J. Kirenki i M. Dudy³⁶, o tyle do stosunkowo nielicznych należą te, które dotyczą korelatów między radzeniem sobie w sytuacjach trudnych i preferencji wartości osób bezrobotnych doświadczonych uzależnieniem alkoholowym, nikotynowym lub od Internetu. Dlatego podstawowy problem badawczy zawiera się w pytaniu o związki pomiędzy tak przyjętymi zmiennymi, a celem niniejszych badań jest ocena tychże związków.

METODA BADAŃ

Pytania badawcze dotyczyły zatem ustalenia poziomów radzenia sobie w sytuacjach trudnych i nasilenia preferowanych wartości osób bezrobotnych w obrębie poszczególnych rodzajów uzależnień. Hipotezę ogólną sformułowano zatem do pytań o związki między nasileniem radzenia sobie w sytuacjach trudnych a preferowanymi wartościami, które są różne w poszczególnych wymiarach korelowanych zmiennych, zwłaszcza wśród osób, u których decydujące znaczenie odgrywa rodzaj doświadczanego uzależnienia. Stąd, poszczególne strategie radzenia sobie w sytuacjach trudnych wiążą się dodatnio z preferowanymi wartościami, natomiast rodzaj uzależnienia: alkoholowego, nikotynowego, od Internetu, moderuje związek między radzeniem sobie a wartościami badanych osób bezrobotnych.

Materiał badawczy zebrano za pomocą metody sondażu diagnostycznego, w skład którego wchodziły następujące narzędzia badawcze: Kwestionariusz COPE (Coping Orientations to Problems Experienced – C.S. Carver, M.F. Scheier, J.K. Weintraub), Kwestionariusz Wartości (PVQ-R2 – S. Schwartz), Ankieta „Badanie Postaw Wobec Alkohol”, Kwestionariusz Tolerancji Nikotyny Fagerströma, Kwestionariusz Problematycznego Użytkowania Internetu (PUI – K. Young) i kwestionariusz ankiety. Zmienną zależną zmierzono Wielowymiarowym Inwentarzem do Pomiaru Radzenia Sobie (COPE – C.S. Carver, M.F. Scheier, J.K. Weintraub) – polska adaptacja: S. Piątek i K. Wrześniewski, opartym na samopisie, składającym się z 60 twierdzeń, na które odpowiada się na 4-stopniowej skali, pozwalającym na określenie preferencji badanych osób w zakresie ośmiu strategii reagowania w sytuacjach

³⁵ J. KIRENKO, M. BOCZKOWSKA, *Bezrobocie, zachowania*.

³⁶ J. KIRENKO, M. DUDA, *Bezrobocie, jakość życia*.

stresowych: koncentracji na problemie (KP), zaprzeczenia (Z), koncentracji na emocjach i ich wyładowaniu (KEW), poszukiwaniu emocjonalnego wsparcia (PEW), akceptacji (A), zwracaniu się ku religii (ZR), poczuciu humoru (PH), używaniu alkoholu lub innych środków odurzających (UASO). Natomiast zmienną niezależną Kwestionariuszem Wartości (PVQ-R2 – S. Schwartz) – polska adaptacja: J. Ciecuch, zawierającym 57 twierdzeń, dotyczących opisów różnych osób, mierzących preferencje dziesięciu kategorii wartości, zwanych również typami: kierowanie sobą (K), stymulacja (S), hedonizm (H), osiągnięcia (O), władza (W), uniwersalizm (U), życzliwość (Ż), przystosowanie (P), tradycja (T) i bezpieczeństwo (N). W przypadku zaś zmiennej pośredniczącej skorzystano z Ankiety „Badanie Postaw Wobec Alkoholu”, Kwestionariusza Tolerancji Nikotyny Fagerströma i Kwestionariusza Problematycznego Użytkowania Internetu (PUI – K. Young). Narzędzia te posłużyły do zdiagnozowania wśród badanych bezrobotnych osób uzależnionych oddzielnie od alkoholu, nikotyny i Internetu.

W badaniach wzięły udział 244 osoby, mieszkańcy województwa lubelskiego, w tym 173 osoby bezrobotne i 71 osób pracujących zawodowo. Grupę osób bezrobotnych stanowiły 53 kobiety (35,3%) i 120 mężczyzn (64,7%), gdy tymczasem w grupie osób pracujących były 24 kobiety (33,8%) i 47 mężczyzn (66,2%). Zdecydowana większość badanych osób bezrobotnych, bo 154 (89,0%), nie posiadała prawa do zasiłku, pozostałe 19 osób (11,0%) miało uprawnienia do różnych form wsparcia. Wiek badanych osób bezrobotnych mieścił się w przedziale od 21 do 63 lat, ze średnią na poziomie 36,8 lat, natomiast osób pracujących, od 20 do 54 lat, ze średnią arytmetyczną wynoszącą 32,7 lat. Zarówno w jednej, jak i w drugiej grupie przeważały osoby z wykształceniem średnim, w tym policealnym lub pomaaturalnym (64 osoby bezrobotne – 37,0%; 31 osób pracujących – 43,7%), i zasadniczym zawodowym (48 osób bezrobotnych – 27,7%; 19 osób pracujących – 26,8%) nad osobami z wykształceniem na poziomie wyższym (46 osób bezrobotnych – 26,6%; 18 osób pracujących – 25,4%) oraz podstawowym (15 osób bezrobotnych – 8,7%; 3 osoby pracujące – 4,2%). W większości przypadków, tak w jednej, jak i drugiej grupie, były to osoby w związkach małżeńskich (104 osoby bezrobotne – 60,1%; 45 osób pracujących – 63,4%), przy 41 osobach bezrobotnych (21,7%) i 24 pracujących (33,8%) stanu wolnego i pozostałych 28 osobach bezrobotnych (16,2%) i 2 pracujących (2,8%) tzw. stanu innego (wdowieństwo, rozwód, separacja, konkubinaty itd.) (3,27%), zamieszkałe na wsi (66 osób bezrobotnych – 38,2%; 25 osób pracujących – 35,2%) i w miastach (107 osób bezrobotnych –

61,8%; 46 osób pracujących – 64,8%). Wśród badanych bezrobotnych 58 osób było uzależnionych od alkoholu (33,5%, w tym 12 kobiet – 20,7% i 46 mężczyzn – 79,3%), 54 osoby od nikotyny (31,2%, w tym 23 kobiety – 42,6% i 31 mężczyzn – 57,4%) i 61 osób od Internetu (35,3%, w tym 18 kobiet – 21,3% i 43 mężczyzn – 78,7%). Najważniejszym źródłem dochodów dla badanych osób bezrobotnych była praca współmałżonka lub innego członka rodziny (109 osób – 63,0%), a następnie pomoc rodziny (36 osób – 20,8%) i praca na tzw. „czarno” (17 osób – 9,8%). Najwięcej zatem badanych bezrobotnych ocenia swoje dochody, bo 103 osoby (59,5%), jako niskie, z których „trudno wyżyć”, a 33 osoby (19,1%) jako bardzo niskie, „na granicy nędzy”. Jedynie 32 osoby (18,5%) uważają, że „są wystarczające”, natomiast 6 osób (3,5%) wysokie, tutaj „godziwe”. Oczywiście, w poszczególnych grupach uzależnienia badanych osób bezrobotnych analizowane wskaźniki danych demograficzno-społecznych są znacząco zróżnicowane, zwłaszcza osób z uzależnieniem alkoholowym, czym odbiegają od średnich dla całej grupy.

WYNIKI ANALIZ

Poziomy strategii radzenia sobie w sytuacjach trudnych i preferencji wartości badanych osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym, nikotynowym i od Internetu oraz osób pracujących zawodowo określono za pomocą jednoczynnikowej analizy wariancji (ANOVA), której wyniki prezentują tabele 1-2.

Tabela 1. Radzenie sobie w sytuacjach trudnych badanych osób – ANOVA

Zmienne	F	Por. wewnątrzgrupowe			
		Alkohol	Praca	Internet	Nikotyna
KP	13,24*	32,62	38,05*	38,50*	38,23*
Z	2,68*	9,13*	7,98	8,94*	8,78~
KEW	0,43	10,24	10,13	9,79	9,98
PEW	0,47	10,36	10,67	10,81	11,01
A	0,71	13,19	13,72	13,67	13,76
ZR	11,42*	8,31	9,84*	10,44*	11,85*
PH	0,07	8,67	8,56	8,57	8,78
UASO	7,83*	9,21*	6,68	7,59	6,64

* – $p < 0,05$; ~ – zbliżone do istotności

Przeprowadzona analiza wariacyjna (tabela 1) wskazuje na występowanie zależności między zmiennymi rodzaju uzależnienia i radzenia sobie w sytuacjach trudnych u badanych osób bezrobotnych oraz osób pracujących. Poziomy nasilenia strategii radzenia sobie badanych osób w wyodrębnionych grupach osób bezrobotnych ze względu na uzależnienie od alkoholu, nikotyny i od Internetu oraz osób pracujących są istotnie statystycznie zróżnicowane w czterech spośród ośmiu wymiarów *COPE*, a mianowicie: koncentracji na problemie, zaprzeczeniu, zwracaniu się ku religii oraz używania alkoholu lub innych środków odurzających, gdzie wartości testu F^o dla czterech jednocześnie porównywanych grup okazały się większe od wartości krytycznej na najwyższym jego poziomie.

Najwyższy zatem poziom nasilenia reakcji koncentracji na problemie wystąpił w grupach osób bezrobotnych z uzależnieniem od Internetu i nikotyny oraz osób pracujących zawodowo. Ujawniają one w istotnie większym nasileniu, w porównaniu z osobami bezrobotnymi z uzależnieniem alkoholowym, nastawienia na rozwiązywanie problemów, konstruowanie planu działania i realizowanie go w taki sposób, by nie rozpraszały ich inne myśli i działania. Często odkładają one inne czynności, aby koncentrować się wyłącznie na aktualnie wykonywanym zadaniu. Nadmierne spożywanie alkoholu nie sprzyja tego typu zachowaniom. Natomiast strategia zaprzeczania, czyli defensywna mobilizacja przeciw uświadomieniu sobie sytuacji trudnej, z nieprzyjmowaniem do wiadomości tego, co się w rzeczywistości wydarzyło, zachowując się tak, jakby się nic nie stało oraz wmawiając sobie, że „to nie dzieje się naprawdę”, istotnie silniej występuje u osób bezrobotnych z każdym rodzajem uzależnienia, chociaż w największym natężeniu w przypadku alkoholizmu. Osoby aktywne zawodowo, pracujące, znacząco odbiegają od osób bezrobotnych w ujawnianiu tej strategii radzenia sobie w sytuacjach trudnych.

Jeszcze inny rozkład wyników wystąpił w dwóch pozostałych strategiach radzenia sobie w sytuacjach trudnych, gdzie osoby bezrobotne z uzależnieniem od nikotyny i w nieco dalszej kolejności od Internetu oraz osoby pracujące zawodowo istotnie częściej niż pozostałe, zwłaszcza osoby bezrobotne z uzależnieniem alkoholowym, cechują się wyższym poziomem zachowania o charakterze religijnym, modlitewnym, proszącym Boga o pomoc. Istotnie częściej też, niż pozostałe osoby badane, poprawiają sobie samopoczucie pijąc alkohol lub przyjmując inne środki odurzające, co wynika z charakteru uzależnienia.

Taki rozkład wyników, szczególnie w odniesieniu do badanych osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym, może tłumaczyć wysoki poziom

destrukcji ich psychospołecznego funkcjonowania spowodowany charakterem uzależnienia, i ściśle z tym związaną niską moralnością życia społecznego, wspólnotowego, ale żeby się o tym przekonać należało dokonać kolejnych analiz z wykorzystaniem zmiennej wyjaśniającej preferencje wartości (tabela 2).

Tabela 2. Kategorie wartości badanych osób – ANOVA

Zmienne	F	Por. wewnątrzgrupowe			
		Alkohol	Praca	Internet	Nikotyna
Kierowanie sobą	3,31*	21,72	22,10*	23,20*	20,14
Stymulacja	1,92	9,60	11,06*	10,20	9,29
Hedonizm	6,65*	12,60*	12,39*	12,01*	9,43
Osiągnięcia	2,48~	14,31	16,11*	16,40*	15,58
Władza	0,24	13,45	13,89	14,28	13,54
Uniwersalizm	4,67*	29,93	32,29*	35,65*	33,42*
Życzliwość	4,99*	21,43	23,98*	24,91*	24,31*
Przystosowanie	5,02*	17,15	18,38*	20,07*	19,46*
Tradycja	4,93*	15,65	18,09*	18,13*	19,58*
Bezpieczeństwo	1,57	21,74	22,35	23,67*	22,75

* – $p < 0,05$; ~ – zbliżone do istotności

Wartości testu F° dla porównywanych trzech grup osób bezrobotnych i jednej osób pracujących zawodowo, które okazały się większe od wartości krytycznej na najwyższym jego poziomie i zbliżonym do niego, upoważniające do porównań wewnątrzgrupowych, zlokalizowano w siedmiu kategoriach wartości. W sposób uogólniony zatem można stwierdzić związek między strukturą preferencji wartości badanych osób a ich przynależnością do określonej grupy społecznej, osoby bezrobotne z jednym z rodzajów uzależnienia oraz osoby pracujące zawodowo, chociaż nie ma on charakteru liniowego. Badane osoby bezrobotne z uzależnieniem od Internetu istotnie częściej ujawniały największe nasilenie takich wartości, jak: kierowanie sobą, uniwersalizm, życzliwość i przystosowanie, a ponadto osiągnięcia. Natomiast osoby bezrobotne z uzależnieniem od nikotyny wartość tradycji, gdy tymczasem osoby bezrobotne z uzależnieniem alkoholowym wartość hedonizmu. Te ostatnie wykazały się najniższym poziomem preferencji w zdecydowanej większości, bo w 7 spośród 10 analizowanych kategorii wartości. W każdym z tych przypadków różnice statystyczne odnosiły się do tychże osób. Sądzić zatem należy, że badane osoby bezrobotne z uzależnieniem od Internetu w porównaniu z pozostałymi grupami badanych, zwłaszcza z osobami bezrobotnymi z uzależnieniem alkoholowym, istotnie częściej preferują wartości

związane z niezależnością w myśleniu i działaniu, autonomicznym podejmowaniem decyzji, kreatywnością, wolnością oraz zrozumieniem, uznaniem, tolerancją, troską o dobro wszystkich ludzi, ochroną przyrody, sprawiedliwością, pokojem i mądrością, a także troską o dobro najbliższych, rodziny, przyjaciół, o przyjaźń i miłość. Ponadto, co odnosi się analogicznie do wartości uniwersalizmu i życzliwości, z powstrzymywaniem się od działań, skłonności i pobudek mogących niepokoić lub ranić innych oraz naruszać społeczne oczekiwania lub normy, z szacunkiem wobec starszych. W istotnym też stopniu, chociaż w nieznacznie mniejszym nasileniu niż osoby bezrobotne z uzależnieniem nikotynowym, osoby te ujawniają wartości szacunku, akceptacji i zaangażowania w kultywowanie zwyczajów i idei religii lub kultury. To także najsłabsze spośród wszystkich grup preferowanie wartości odwołujących się do dążenia ku przyjemnościom, zaspokajania własnych organicznych potrzeb. Te akurat wartości to domena osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym, ale tuż za nimi są osoby pracujące zawodowo i dopiero na ostatnim miejscu sytuują się osoby bezrobotne z uzależnieniem nikotynowym. Osoby pracujące nie ujawniają szczególnych preferencji poszczególnych wartości, oprócz wartości stymulacji, czyli poszukiwania nowości i wyzwań; dążenia do ekscytującego życia, która to średnia istotnie różni się od wszystkich pozostałych.

Dzięki zastosowaniu analizy regresji wielokrotnej krokowej scharakteryzowano związki między wskaźnikami zmiennej wyjaśnianej radzenia sobie w sytuacjach trudnych a zmiennej wyjaśniającej preferowane wartości w obrębie badanych grup osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym, nikotynowym i od Internetu oraz grupy osób pracujących (tabela 3).

Tabela 3. Wyniki analizy regresji wielokrotnej: wskaźniki zmiennej wyjaśnianej radzenia sobie w sytuacjach trudnych oraz zmiennej wyjaśniającej wartości w badanych grupach

Zmien. wyjaś.	Alkohol			Praca			Internet			Nikotyna		
	Pr	β	R2	Pr	β	R2	Pr	β	R2	Pr	β	R2
KP	K	0,21	0,26	Ż	0,29~	0,12	T	-0,44*	0,21	U	0,45*	0,45
	H	0,32*		W	-0,23~		U	0,53*		H	-0,64*	
	O	0,46*		P	-0,29~		S	-0,49*		O	0,69*	
	W	-0,23~		K	0,29*		H	0,24~		S	0,33~	
	B	0,41*		H	-0,25~					W	-0,29	
	Ż	-0,65*								P	-0,17	
	P	0,43*										
	U	-0,31										

Z	Ż S T W K O H	-0,62* 0,23 0,26 0,32* 0,41~ -0,22 -0,19	0,18	S K B	0,65* -0,33* -0,16	0,26	H U	0,53* -0,19~	0,28	H T Ż W K U	0,30~ 0,39* -0,28* 0,32~ -0,42* 0,22	0,42
KEW	K U P O S T	0,87* -0,62* -0,418 0,20 0,23 0,18	0,36	Ż O T	-0,45* 0,31* 0,18	0,13	H S W Ż	0,51* -0,41* -0,20 -0,19	0,16	S U Ż W H B	0,42~ 0,11 -0,27~ -0,60* 0,34~ 0,36~	0,22
PEW	U S B O Ż P H	-0,86* 0,42* 0,50* 0,36* -0,46~ 0,33 0,22	0,35	H W	-0,27* 0,22~	0,07	Ż W B O S	-0,38* -0,46* 0,28~ 0,35~ -0,26	0,16	U W S	0,25 -0,53* 0,34~	0,09
A	T B O K	-0,27 0,18 -0,26 0,18	0,09	P T K O	-0,36 0,27~ 0,23 -0,21	0,04	W H S B	-0,36~ 0,32~ -0,24 0,19	0,05	S H	0,58* -0,44*	0,12
ZR	P U H Ż S	0,44* -0,87* -0,47* 0,53* 0,24	0,33	H W T S	-0,68* 0,31* 0,15 0,21	0,37	Ż K O W B	-0,32* -0,34** 0,43~ -0,27 0,15	0,10	T P U H K	0,81* -0,73* 0,69* -0,19 -0,20	0,55
PH	W H Ż P O	-0,37* 0,34* -0,79* 0,57* 0,21	0,26	H Ż P S O	0,15 -0,49* 0,28* 0,37* -0,16	0,24	S H P Ż W O	0,42* 0,28~ -0,32* 0,24 -0,29~ 0,24	0,27	S K U Ż T H	0,61* -0,55* 0,43* -0,41* 0,21 -0,17	0,33
UASO	B S U T O P	-0,37~ 0,41* -0,48* 0,27~ -0,31* 0,29	0,27	S K W O P B	0,50* -0,15 0,30 -0,32~ -0,32~ 0,24	0,30	H P K W O	0,54* -0,44* 0,22 -0,44* 0,26	0,45	S K T P	0,49* -0,21 0,36* -0,32*	0,30

* – $p < 0,05$; ~ – zbliżone do istotności

Wśród osób badanych uzyskane modele regresyjne zmiennych wyjaśnianych radzenia sobie w sytuacjach trudnych warunkowane są, na poziomie

statystycznej istotności, różnymi konfiguracjami zmiennych wyjaśniających. I tak oto strategia koncentracji na problemie, czyli nastawienie na rozwiązywanie problemów, konstruowanie planu działania i realizowanie go w taki sposób by nie rozpraszały ich inne myśli i działania, w grupie osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym tworzy fuzje z wartościami dążenia do przyjemności, zaspokajania własnych organicznych potrzeb, osobistego sukcesu osiąganego przez okazywanie kompetencji odpowiadających standardom społecznym oraz bezpieczeństwa osobistego, rodziny, przyjaciół i narodu, a także powstrzymywania się od działań, skłonności i pobudek mogących niepokoić lub ranić innych oraz naruszać społeczne oczekiwania lub normy. Natomiast w grupie osób bezrobotnych z uzależnieniem od Internetu z wartościami zrozumienia, uznania, tolerancji, troski o dobro wszystkich ludzi, sprawiedliwości, pokoju i mądrości, podobnie jak w grupie bezrobotnych z uzależnieniem nikotynowym, przy czym w tej ostatniej dodatkowym predyktorem są wartości osobistego sukcesu osiąganego przez okazywanie kompetencji odpowiadających standardom społecznym. Gdy tymczasem w grupie osób pracujących zawodowo z wartościami odnoszącymi się do niezależności w myśleniu i działaniu, autonomicznego podejmowania decyzji, kreatywności i wolności. W opozycji do nich istotnie stoją wartości troski o dobro najbliższych, rodziny, przyjaciół, przyjaźni i miłości, w grupie osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym, a w grupie osób bezrobotnych z uzależnieniem od Internetu wartości szacunku, akceptacji i zaangażowanie w kultywowanie zwyczajów, religii lub kultury oraz poszukiwania nowości i wyzwań czy dążenia do ekscytującego życia. W przypadku zaś bezrobotnych z uzależnieniem nikotynowym buforem niniejszej strategii są wartości dążenia do przyjemności, zaspokajania własnych organicznych potrzeb.

Natomiast w zmienności wyników zmiennej wyjaśnianej strategii zaprzeczania, w grupie badanych osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym, największy udział, bo na poziomie istotnym statystycznie, mają wartości statusu i prestiżu społecznego, kontroli lub dominacji nad ludźmi i zasobami, gdy w grupie osób bezrobotnych z uzależnieniem od Internetu są to wartości dążenia do przyjemności, zaspokajania własnych organicznych potrzeb, a w grupie osób uzależnionych od nikotyny wartości szacunku, akceptacji i zaangażowanie w kultywowanie zwyczajów, religii lub kultury. W grupie zaś osób pracujących predyktorem niniejszej strategii są wartości poszukiwania nowości i wyzwań czy dążenia do ekscytującego życia. Ze strategią zaprzeczania fuzji nie tworzą wartości odwołujące się do troski o dobro naj-

bliższych, rodziny, przyjaciół, przyjaźni i miłości oraz niezależności w myśleniu i działaniu, autonomicznego podejmowania decyzji, kreatywności i wolności. Im silniejsze zatem preferowanie tych wartości, zwłaszcza w grupach osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym i nikotynowym oraz w grupie osób pracujących, tym mniejsze nasilenie strategii zaprzeczania, czyli mówienia sobie, że „to nie dzieje się naprawdę”, nieprzyjmowania do wiadomości, że to się stało, udawania i zachowywania się tak, jakby to się nie stało.

W grupie badanych osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym największy udział w wyjaśnianiu zmienności strategii koncentracji na emocjach i ich wyładowaniu, na poziomie statystycznej ufności, ma kategoria wartości kierowania sobą. Dlatego też w realizacji tej dyspozycji, powiązanej z odczuwaniem rozbitcia, złym nastawieniem, zdenerwowaniem i chęcią dania upustu emocjom, istotne jest dążenie tych osób do niezależności w myśleniu i działaniu, autonomicznego podejmowania decyzji, kreatywności i wolności. Nie jest to jedyna zależność między analizowanymi zmiennymi, ponieważ w grupie osób bezrobotnych z uzależnieniem od Internetu tworzy ona fuzję z wartościami odwołującymi się do dążenia ku przyjemnościom, zaspokajania własnych organicznych potrzeb, a w grupie osób pracujących zawodowo z wartościami osobistego sukcesu osiąganego przez okazywanie kompetencji odpowiadających standardom społecznym. Pozostałe istotne wskaźniki korelacyjne są ze znakiem ujemnym, stąd w opozycji do niniejszej strategii stoją różne kategorie wartości, począwszy od zrozumienia, uznania, tolerancji, troski o dobro wszystkich ludzi, sprawiedliwości, pokoju i mądrości oraz powstrzymywania się od działań, skłonności i pobudek mogących niepokoić lub ranić innych oraz naruszać społeczne oczekiwania lub normy w grupie osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym, poprzez wartości poszukiwania nowości i wyzwań, czy dążenia do ekscytującego życia w grupie osób bezrobotnych z uzależnieniem od Internetu, a w grupie osób bezrobotnych z uzależnieniem nikotynowym, jako jedyny predyktor, statusu i prestiżu społecznego, kontroli lub dominacji nad ludźmi i zasobami, aż w grupie osób pracujących, do wartości troski o dobro najbliższych, rodziny, przyjaciół, przyjaźni i miłości.

Otrzymane zaś modele regresyjne dla strategii poszukiwania emocjonalnego wsparcia są bardzo zróżnicowane. Jedyne fuzje rozmawiania, szukania uczuciowego oparcia, współczucia i zrozumienia, przyjaźni i miłości oraz opowiadania o uczuciach występują w grupie osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym i dotyczą wartości poszukiwania nowości i wyzwań

oraz dążenia do ekscytującego życia, ale i bezpieczeństwa osobistego, rodzinnego, przyjaciół, harmonii i porządku społecznego oraz osobistego sukcesu osiąganego przez okazywanie kompetencji odpowiadających standardom społecznym. W pozostałych grupach, jak i w tej z uzależnieniem alkoholowym, analizowana tutaj strategia radzenia jest już wyłącznie pozycjonowana, zwłaszcza wartościami władzy, ale i życzliwości, uniwersalizmu i hedonizmu.

Jeszcze inaczej rzecz się ma z modelami regresyjnymi utworzonymi dla strategii akceptacji. W grupach osób bezrobotnych z uzależnieniem od alkoholu i od Internetu nie stwierdzono występowania istotnych predyktorów. Zależności ujawniły się w grupie bezrobotnych z uzależnieniem nikotynowym, gdzie przyzwyczajanie się osób badanych do myśli, że to, co się stało, już nie odstanie, poszukiwania czegoś dobrego w tym, co się wydarzyło, uczenia się z tym żyć, silnie koresponduje z poszukiwaniem nowości i wyzwań oraz dążeniem do ekscytującego życia. Nie tworzy natomiast fuzji z wartościami dążenia ku przyjemnościom, zaspokajania własnych organicznych potrzeb, a w grupie osób pracujących zawodowo z wartościami powstrzymywania się od działań, skłonności i pobudek mogących niepokoić lub ranić innych oraz naruszać społeczne oczekiwania lub normy.

Wśród badanych zaś bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym reprezentowana przez nich strategia radzenia sobie w sytuacjach trudnych poprzez zwracanie się ku religii, znalezienie ukojenia w religii, modląc się więcej niż zwykle i prosząc Boga o pomoc, zawierając mu, tworzy fuzje z wartościami powstrzymywania się od działań, skłonności i pobudek mogących niepokoić lub ranić innych oraz naruszać społeczne oczekiwania lub normy, a także troski o dobro najbliższych, rodziny, przyjaciół, przyjaźni i miłości. Gdy tymczasem w grupie osób bezrobotnych z uzależnieniem nikotynowym z wartościami szacunku, akceptacji i zaangażowania w kultywowanie zwyczajów, religii lub kultury oraz zrozumienia, uznania, tolerancji, troski o dobro wszystkich ludzi, sprawiedliwości, pokoju i mądrości, a w grupie osób pracujących z wartościami statusu i prestiżu społecznego, kontroli lub dominacji nad ludźmi i zasobami. W opozycji do nich istotnie stoją wartości dążenia do przyjemności, zaspokajania własnych organicznych potrzeb, w grupach bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym i osób pracujących. Przy czym, w tej pierwszej dodatkowo wartości uniwersalizmu. Natomiast w grupie osób bezrobotnych z uzależnieniem nikotynowym wartości przystosowania, a bezrobotnych z uzależnieniem od Internetu wyłącznie wartości życzliwości i kontrolowania siebie.

Natomiast w zmienności wyników strategii poczucia humoru, w grupach badanych osób bezrobotnych z uzależnieniem nikotynowym i od Internetu oraz w grupie osób pracujących, największy udział, bo na poziomie istotnym statystycznie, mają wartości poszukiwania nowości i wyzwań oraz dążenia do ekscytującego życia, wzmacniane w pierwszej kolejności wartościami zrozumienia, uznania, tolerancji, troski o dobro wszystkich ludzi, sprawiedliwości, pokoju i mądrości, a następnie wartościami powstrzymywania się od działań, skłonności i pobudek mogących niepokoić lub ranić innych oraz naruszać społeczne oczekiwania lub normy. Te ostatnie wartości, z kategorii przystosowania, tworzą razem z wartościami hedonizmu model regresyjny dla grupy osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym. I o ile najczęstszymi predyktorami w badanych grupach analizowanej tutaj strategii radzenia sobie z problemami była kategoria wartości stymulacji, o tyle takim buforem była kategoria wartości życzliwości, wzmacniana wartościami władzy w grupie bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym oraz wartościami kierowania sobą w grupie bezrobotnych z uzależnieniem nikotynowym.

Wartości stymulacji są również najczęstszymi predyktorami strategii używania alkoholu lub innych substancji w radzeniu sobie w sytuacjach trudnych przez osoby bezrobotne z uzależnieniem alkoholowym, osoby pracujące oraz osoby bezrobotne z uzależnieniem nikotynowym. Przy czym te ostatnie wspólnie z wartościami szacunku, akceptacji i zaangażowania w kulturowanie zwyczajów, religii lub kultury, a osoby pracujące z wartościami statusu i prestiżu społecznego, kontroli lub dominacji nad ludźmi i zasobami. Jedynie w grupie osób bezrobotnych uzależnionych od Internetu predyktorem niniejszej strategii są wartości dążenia do przyjemności i zaspokajania własnych organicznych potrzeb. Opozycjonują natomiast analizowaną tutaj strategię przede wszystkim wartości przystosowania w grupach bezrobotnych z uzależnieniem nikotynowym oraz od Internetu. W tej ostatniej dodatkowo wartości statusu i prestiżu społecznego, kontroli lub dominacji nad ludźmi i zasobami, zaś w grupie bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym wartości zrozumienia, uznania, tolerancji, troski o dobro wszystkich ludzi, sprawiedliwości, pokoju i mądrości oraz osobistego sukcesu osiąganego przez okazywanie kompetencji odpowiadających standardom społecznym.

ZAKOŃCZENIE

Otrzymane zależności między radzeniem sobie w sytuacjach trudnych osób bezrobotnych z uzależnieniem alkoholowym, nikotynowym i od Inter-

netu, oddzielnie w każdej grupie, a preferowanymi przez nie wartościami, wskazują na ich specyficzną strukturę. Zwłaszcza te modele regresyjne, mające istotne oparcie w empirii, które zawężają zakres analizowanych czynników, tutaj predyktorów do absolutnego minimum. Regresja wieloraka krokowa umożliwia bowiem otrzymanie bardzo precyzyjnych charakterystyk opisowych uzyskanych korelatów, mogących następnie występować jako autonomiczne wnioski o charakterze teoretycznym. Z pewnymi oczywiście obwarowaniami, wynikającymi nie tyle z weryfikacji hipotez roboczych w odniesieniu do charakteru zmiennej wyjaśnianej radzenia sobie w sytuacjach trudnych i zmiennej wyjaśniającej preferowane wartości u badanych osób pracujących zawodowo, ile w obrębie trzech grup osób bezrobotnych, dobranych do badań na podstawie diagnozy co do stopnia nasilenia ich uzależnienia, oddzielnie od alkoholu, nikotyny i Internetu. Struktura otrzymanych tutaj predyktorów radzenia sobie w obrębie poszczególnych strategii jest silnie zróżnicowana i na tyle wyrazista, na ile umożliwiły to przeprowadzone analizy ilościowe. Gdyby nie ograniczenia związane z liczebnościami badanych próbek, wówczas możliwe byłoby zastosowanie techniki modelowania równań strukturalnych, mierzącej nie tylko oddziaływanie bezpośrednio między zmiennymi, ale też pośrednie poprzez inne zmienne, zgodnie z określoną ścieżką. Umożliwia ona bowiem przechodzenie od modeli bardziej skomplikowanych do mniej złożonych poprzez eliminowanie z nich powiązań pomiędzy zmiennymi. Struktury zaś powiązań przedstawiane są za pomocą diagramu ścieżek, podobne do sieci działań, które prezentują zmienne wzajemnie połączone za pomocą linii wskazujących przepływy przyczynowe, zakładając oczywiście, że konstrukcja diagramu obrazującego relacje między zmiennymi nie może wynikać z wcześniejszej analizy empirycznej, a jedynie z merytorycznej znajomości populacji. Niemniej jednak uzyskane tutaj cząstkowe wyniki korespondują z dotychczasowymi danymi i weryfikują przypuszczenie o ich złożonym charakterze³⁷.

Konstelacje powiązanych strategii radzenia sobie w sytuacjach trudnych i wartości w obszarze analizowanych grup osób bezrobotnych z problemem uzależnienia wskazują na swoiste rozwiązanie problemów szczegółowych postawionych w niniejszym opracowaniu, które warto wykorzystać w praktycznej pracy z osobami bezrobotnymi i ich powrocie na rynek pracy. Przeprowadzone badania i zaprezentowane w ich efekcie wyniki ukazują istotne znaczenie preferowanych wartości w badanych grupach bezrobotnych i ich

---

³⁷ J. KIRENKO, M. BOCZKOWSKA, *Bezrobocie, zachowania*; J. KIRENKO, M. DUDA, *Bezrobocie, jakość życia*.

predyktywnej roli w adekwatności stosowanych strategii radzenia sobie w sytuacjach trudnych. Okazuje się bowiem, że osoby bezrobotne z różnym uzależnieniem preferują odmienne wartości oraz ujawniają inne strategie radzenia sobie. Badania umożliwiły zatem stworzenie szczególnego obrazu bezrobotnego, bo borykającego się z uzależnieniem, czy to alkoholowym lub niktynowym, czy też od Internetu.

Do ograniczeń niniejszych badań należy zaliczyć, o czym już wspomniano, przeprowadzenie ich na stosunkowo niewielkiej liczbie osób bezrobotnych, chociaż otrzymane wyniki miały wystarczającą moc do statystycznej weryfikacji zakładanych hipotez. Należy zatem zaznaczyć ich rozpoznawczy charakter. Dalsze analizy powinny koncentrować się na szerszym spektrum zmiennych socjodemograficznych i traktowania ich jako szczegółowych predyktorów zakładanych przedsięwzięć empirycznych. Ukazane bowiem tutaj znaczenie radzenia sobie w sytuacjach trudnych i preferencji wartości w psychospołecznym funkcjonowaniu osób bezrobotnych, zwłaszcza z problemem uzależnienia, wymaga pogłębionych analiz, ze względu chociażby na fakt, iż na uzyskane wyniki miały również wpływ zmienne obecnie nie poddane badaniu.

BIBLIOGRAFIA

- BRZOZOWSKI P., *Wzorcowa hierarchia wartości. Polska, europejska czy uniwersalna? Psychologiczne badania empiryczne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007.
- BRZOZOWSKI S., *Psychologia i zagadnienie wartości (eBook)*, Wydawca imprint, 2010.
- BYRA S., PARCHOMIUK M., *Osobowościowe i społeczne uwarunkowania radzenia sobie ze stresem przez studentów pierwszego roku*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009.
- CHUDZICKA A., *Radzenie sobie z brakiem pracy jako funkcja poczucia zagrożenia*, w: *Bezrobocie jako wyzwanie*, w: Z. RATAJCZAK (red.), *Psychologia*, t. VI, Katowice 2004.
- CIECIUCH J., *Kształtowanie się systemu wartości od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*, Wydawnictwo Liberi Libri, Stare Kościeliska 2013.
- CZECHOWSKA-BIELUGA M., KANIOS A., SARZYŃSKA E., *Profile kompetencji społecznych osób pracujących i bezrobotnych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009.
- DERBIS R., *Doświadczenie codzienności. Poczucie jakości życia, swoboda działania, odpowiedzialność, wartości osób bezrobotnych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 2000.
- DZIEWIECKI M., *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*. Wydawnictwo Jedność, Kielce 2000.
- GROMADECKA-SUTKIEWICZ M., KŁOS J., ADAMEK R., ZYSNARSKA M., KARY I., *Palenie papierosów i picie alkoholu wśród bezrobotnych*, „Przegląd Lekarski” 2012, 69(10): 973-977.
- HESZEN I., *Psychologia stresu*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2013.

- JAKUBIK A., *Zespół uzależnienia od Internetu*. „Studia Psychologica UKSW” 2002, 3:133-142.
- KASPRZAK E., *Sukces i porażka bezrobotnych na rynku pracy*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2006.
- KIEDROWSKA M., *Radzenie sobie ze stresem społecznie nieprzystosowanych uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016.
- KIRENKO J., DUDA M., *Bezrobocie, jakość życia, uwarunkowania*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2018.
- KIRENKO J., SARZYŃSKA E., *Bezrobocie. Niepełnosprawność. Potrzeby*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010.
- KIRENKO J., BOCZKOWSKA M., *Bezrobocie, zachowania zdrowotne, uwarunkowania*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017.
- KIRENKO J., WIATROWSKA A., *Otyłość, przystosowanie i uwarunkowania*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.
- KMIECIK-BARAN K., *Bezrobocie czynnikiem marginalizacji i ubóstwa*, Gdańsk 2009.
- KOWALCZYK E., *Człowiek wobec bezrobocia*, „Przegląd Organizacji” 2008, 4.
- KUBICKA H., *Brak pracy – przykład zagrożenia rozwoju społeczno-kulturowego i praktyka społeczna*, w: E. MARYNOWICZ-HETKA, *Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki*, t. I, Warszawa 2006.
- KWIATKOWSKI E., *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Warszawa 2002.
- ŁOBOCKI M., *W trosce o wychowanie w szkole*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- NOWAK M., *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999.
- OGIŃSKA-BULIK N., JUCZYŃSKI Z., *Osobowość – stres a zdrowie*, Difin, Warszawa 2008.
- PILCH J., *Bezrobocie – nowa kwestia społeczna*, w: I. LEPALCZYK, T. PILCH (red.), *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, Warszawa 2005.
- PONCZEK D., OLSZOWY I., *Styl życia młodzieży i jego wpływ na zdrowie*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2012, 93/2: 260-268.
- ŚLEBARSKA K., *Droga do pracy. Proaktywne radzenie sobie a poszukiwanie zatrudnienia i adaptacja do nowego miejsca pracy*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2017.
- TISCHNER J., *Myślenie według wartości*, Kraków 1993.
- TRZEBIATOWSKI J., *Jakość życia w perspektywie nauk społecznych i medycznych – systematyzacja ujęć definicyjnych*, „Hygeia Public Health” 2011, 46 (1): 25-32.
- WOLIŃSKA J., *Komputer (gry, Internet) – konieczność, pasja, zagrożenie, uzależnienie*. W: G. KWIATKOWSKA (red.), *Wybrane zagadnienia psychologii współczesnej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2004, s. 185-196.
- WOLPIUK-OCHOCIŃSKA A., *Uzależnienie od Internetu – przybliżenie zjawiska*, w: P. FRANCUZ, W. OTRĘBSKI (red.), *Studia z psychologii w KUL*, t. 13, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 99-119.
- ZALEWSKA A., JAROS R., *Jakość życia w zależności od sytuacji na rynku pracy*, Wydawnictwo Piątek Trzynastego 2008.

RADZENIE SOBIE W SYTUACJACH TRUDNYCH A PREFERENCJE WARTOŚCI
OSÓB BEZROBOTNYCH Z PROBLEMEM UZALEŻNIENIA

STRESZCZENIE

Przebadano 244 osoby, w tym w tym 173 osoby bezrobotne i 71 osób pracujących zawodowo. Grupę osób bezrobotnych stanowiły 53 kobiety (35,3%) i 120 mężczyzn (64,7%), natomiast w grupie osób pracujących były 24 kobiety (33,8%) i 47 mężczyzn (66,2%). Większość badanych bezrobotnych, bo 154 (89,0%), nie posiadała prawa do zasiłku, pozostałe 19 osób (11,0%) miało uprawnienia do różnych form wsparcia. Wiek osób bezrobotnych mieścił się w przedziale od 21 do 63 lat, ze średnią na poziomie 36,8 lat, natomiast osób pracujących, od 20 do 54 lat, ze średnią wynoszącą 32,7 lat. Zarówno w jednej, jak i w drugiej grupie przeważały osoby z wykształceniem średnim, w tym policealnym lub pomaturalnym oraz zasadniczym zawodowym nad osobami z wykształceniem na poziomie wyższym i podstawowym. Wśród badanych bezrobotnych 58 osób było uzależnionych od alkoholu, 54 osoby od nikotyny i 61 osób od Internetu. Materiał badawczy zebrano za pomocą metody sondażu diagnostycznego, w skład którego wchodziły następujące narzędzia badawcze: Kwestionariusz COPE (C.S. Carver, M.F. Scheier, J.K. Weintraub), Kwestionariusz Wartości (PVQ-R2 – S. Schwartz), Ankieta „Badanie Postaw Wobec Alkoholu”, Kwestionariusz Tolerancji Nikotyny Fagerströma, Kwestionariusz Problematicznego Użytkowania Internetu (PUI – K. Young) i kwestionariusz ankiety. Uzyskano specyficzną strukturę związków wybranych zmiennych: wyjaśnianej radzenia sobie w sytuacjach trudnych, wyjaśniającej preferencji wartości i pośredniczącej rodzaju uzależnienia. Uwypuklono te, które mają znaczne oparcie w empirii. Zastosowana regresja wieloraka umożliwiła przyjęcie w miarę precyzyjnych charakterystyk otrzymanych związków pretendujących do miana autonomicznych wniosków.

Słowa kluczowe: bezrobocie; radzenie sobie w sytuacjach trudnych; wartości; uzależnienie alkoholowe; nikotynowe i od Internetu.